

اندیشه و زبان

«پرسیدند معنی این بیت:

ای برادر تو همان اندیشه‌ای مابقی، تو استخوان ریشه‌ای

فرمود که تو به این معنی نظر کن که «همان اندیشه» اشارت به آن اندیشه‌ی مخصوص است، و آن را به اندیشه عبارت کردیم جهت تَوْسُّع. اَمَّا فِي الْحَقِيقَةِ اَنْ اَنْدِيشَه نِيسْت، و اگر هست، این جنس اندیشه نیست که مردم فهم کرده‌اند. ما را غرض این بود از لفظ «اندیشه». و اگر کسی این معنی را خواهد که نازل تر تأویل کند، جهت فهم عوام، بگوید که اَلْاِنْسَانُ حَيَوَانٌ نَاطِقٌ. و نُطَقُ، اندیشه باشد، خواهی مُضْمَر، خواهی مُظْهَر. و غیر آن حیوان باشد. پس درست آمد که انسان عبارت از اندیشه است، باقی استخوان و ریشه است. کلام همچون آفتابست: همه‌ی آدمیان گرم و زنده از او آید و دائماً آفتاب هست و موجودست و حاضرست و همه از او دائماً گرمند، اِلَّا اَفْتَابِ دَر نَظَرِ نَمِی اَیْدِ و نمی‌دانند که از او زنده‌اند و گرمند. اَمَّا چُونِ بَه و اَسْطَه‌ی لَفْظِی و عبارتِی، خواهی شُکْرِ، خواهی شِکَايَتِ، خواهی خَیْرِ، خواهی شَرِّ، گفته آید «آفتاب»، در نظر آید، همچون که آفتابِ فلکی، که دائماً تابانست اَمَّا دَر نَظَرِ نَمِی اَیْدِ شَعَاعِشِ تَا بَرِ دِیواری نَتَابِدُ؛ همچنانک تا واسطه‌ی حرف و صوت نباشد، شعاعِ آفتابِ سخن پیدا نشود.»

«کتاب فیه مافیة» از گفتار جلال‌الدین محمد مولوی، با تصحیحات و حواشی
بدیع‌الزمان فروزانفر، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۵۸، ص ۱۹۶.

فهرست مطالب

۲	تصحیح متن
۴	یادداشتی بر چاپ چهارم
۱۰	یادداشتی بر چاپ دوم
۱۶	چند نکته درباره ترجمه این کتاب
۱۹	مقدمه بروئر
۲۶	پیش‌گفتار مترجمان انگلیسی
۲۹	پیش‌گفتار نویسنده
۳۲	فصل اول: مسئله و شیوه برخورد
۴۱	فصل دوم: نظریه پایزه درباره زبان و اندیشه کودک
۵۹	فصل سوم: نظریه اشترن درباره رشد و تکامل زبان
۶۷	فصل چهارم: ریشه‌های تکوینی اندیشه و گفتار
۸۹	فصل پنجم: مطالعه تجربی (آزمایشی) شکل‌گیری مفهوم
۱۲۱	فصل ششم: رشد و تکامل مفاهیم علمی در دوران کودکی
۱۶۲	فصل هفتم: اندیشه و کلمه
۲۰۲	کتاب‌نامه
۲۰۵	افزوده‌ها
۲۲۰	اسامی
۲۲۴	واژه‌های انگلیسی به فارسی
۲۳۱	واژه‌های فارسی به انگلیسی
۲۴۵	زندگی و یگوتسکی

تصحیح متن

- صفحه‌ی ۹، سطرهای ۹، ۱۰؛ ص ۱۷۷، سطر ۱۰؛ ص ۲۲۸: در برابر *interpsychic* و *intrapsychic* به ترتیب «برون‌فردی» و «درون‌فردی» بیاید.
- صفحه‌ی ۵۶، سطر ۱۴: «غایتمندانه» تبدیل شود به «هدفمندانه».
- صفحه‌ی ۵۹، سطر آخر: «اشترن همواره...» بشود «اشترن همراه با...».
- صفحه‌های ۱۰۲، ۱۶۳: «ملقمه» بشود «ملغمه».
- صفحه‌ی ۱۰۳، سطرهای ۹ و ۱۰: «شبه‌دایره» بشود «نیم‌دایره».
- صفحه‌ی ۱۱۶، سطر ۱۵: «فرایند انتزاع جداسازی...» بشود «فرایند انتزاع و جداسازی...».
- صفحه‌ی ۱۱۹، سطر ۳: «... اصلی خود کننده شده...» درست است.
- صفحه‌ی ۱۴۸، سطر ۱۹: «... موفقیت کودک در این عملکرد...» درست است.
- صفحه‌ی ۱۵۰، سطر ۱: «... تعریف در قالب کلمات...» درست است.
- صفحه‌ی ۱۷۱، سطر ۷: «فقط در ورای زبان طبیعی یعنی ریاضیات می‌توان...» درست است.
- صفحه‌ی ۲۰۱، سطر قبل از آخر: «کلمه» بشود «کلمه»،
- صفحه‌ی ۲۰۸، سطر ۱: «ابینگ‌هاوس (ابینگ‌هاوس) یک کلمه است.
- صفحه‌ی ۲۱۰، سطر ۲: *Test* (با T) درست است.
- صفحه‌ی ۲۳۰: معادل *complex like*، «گروه‌هوار» است.

یادداشتی بر چاپ چهارم

ویگوتسکی در زمینه‌های مختلف نظری و عملی فعالیت داشت. نخستین کار علمی او تجزیه و تحلیل نمایشنامه هملت اثر شکسپیر است که در سال ۱۹۱۶ آغاز شد و بعدها، پس از تکمیل، به عنوان رساله دکترا پذیرفته شد. از زمان معلمی در گومل، با مسائل کودکان معلول و ناتوان جسمی و ذهنی درگیر بود و شیوه‌هایی برای آموزش و بازپروری آن‌ها طراحی و عرضه کرد. بعدها، خود، مسئولیت اداره مؤسسه‌ای تحت عنوان "مؤسسه تجربی نقص شناسی" را بر عهده گرفت. پس از انتقال به مسکو و پیوستن به "مؤسسه روان‌شناسی مسکو" و تشکیل گروه سه همیار یا تروییکا (لوریا - لئون - تی یف - ویگوتسکی)، در بسیاری از مؤسسه‌های آموزشی مسکو و شهرهای دیگر به تدریس پرداخت. ویگوتسکی در بسیاری از همایش‌های علمی شرکت می‌جست و درباره مسائل علمی و نقد تئاتر مقاله می‌نوشت. اما می‌توان گفت که وقت او، بیشتر، صرف پی‌ریزی و برپایی روان‌شناسی جدیدی شد که هدف اصلی آن، بررسی فرایندهای عالی ذهنی (از قبیل توجه ارادی، حافظه منطقی، تفکر کلامی و آگاهی) در جریان رشد و تحول بود. در این میان، بررسی ارتباط بین اندیشه و گفتار و زبان، از جمله مسائل جدی بود که ویگوتسکی توانست در آن باره، دیدگاهی مشخص و تا حد زیادی آزمون‌پذیر - و از جهاتی متفاوت با دیدگاه‌های وورف و پیاژه - ارائه دهد. دیدگاه او در این باره، در کتاب اندیشه و زبان (کتاب حاضر) بیان شده است.

جهان غرب، ویگوتسکی را عمدتاً از طریق ترجمه انگلیسی کتاب اندیشه و زبان در سال ۱۹۶۲ باز شناخت. اگرچه این کتاب ترجمه متن کامل روسی آن نیست، اما مطالب مهمی از آن، به نحو غرب‌پسندانه‌ای، در اختیار خوانندگان قرار گرفت. با توجه به این که رویکرد و روش ویگوتسکی درباره ارتباط تفکر و زبان - یکی از مهم‌ترین مسائل روان‌شناسی رشد، روان‌شناسی شناخت و روان‌شناسی زبان - به نحو شایسته‌ای در این کتاب انعکاس یافته است، باید انتشار آن را نقطه عطفی در تاریخ روان‌شناسی و علوم شناختی تلقی کنیم.

اصل روسی کتاب اندیشه و زبان ابتدا در سال ۱۹۳۴، چند ماه پس از درگذشت ویگوتسکی، منتشر شد و تا سال ۱۹۵۶ به علت مسائل سیاسی، امکان تجدید چاپ آن در روسیه آن زمان به وجود نیامد. نخستین ترجمه برگزیده آن، در سال ۱۹۶۲ منتشر شد (متن حاضر). ترجمه متن کامل به انگلیسی، یک بار در سال ۱۹۸۶ با ترجمه الکس کوزولین^۱ انتشار یافت. این کتاب، در قطع جیبی است و غیر از مقدمه مفصل مترجم - حدود ۴۶ صفحه - شامل ۲۵۹ صفحه است. و بار دیگر، در سال ۱۹۸۷، در قالب کلیات ویگوتسکی، جلد اول، تحت عنوان مسائل روان‌شناسی عمومی با ترجمه نوریس می‌نیک^۲، با ویراستاری رابرت و. رieber^۳ و ارون س. کارتن^۴، و با مقدمه جروم س. برونر^۵ منتشر شد. متن کامل اندیشه و زبان در کتاب اخیر (با قطع رحلی)، ۲۰۴ صفحه (از صفحه ۳۹ تا ۲۴۳) را به خود اختصاص داده است. عنوان ترجمه اول، همان اندیشه و زبان^۶ است، اما عنوان ترجمه دوم، تفکر (یا فرایند اندیشه) و گفتار^۷ انتخاب شده است. الکس کوزولین با اذعان به این که اندیشه و زبان عنوان دقیقی نیست، به علت هم‌سویی با ترجمه سال ۱۹۶۲ و نیز شهرت کتاب تحت این عنوان، همان عنوان را نگه می‌دارد. ولی ویراستاران جلد اول کلیات ویگوتسکی خاطرنشان می‌شوند که ترجمه دقیق عنوان همانا تفکر و گفتار باید باشد و نه اندیشه و زبان. دلیلی که آن‌ها می‌آورند این است که *Rech* در روسی به معنای گفتار و کلام است و در مواردی معنای آن، در مقایسه با زبان، عمومیت بیشتری دارد (برای "زبان" در روسی کلمه *Iazyk* وجود دارد). از طرف دیگر، منظور از *Myschlenie* فکر نیست، بلکه فکرکردن یا اندیشیدن است، با تأکید بر جنبه فرایندی و عملکردی آن. این نکته از این نظر اهمیت دارد که در واقع، آنچه در این کتاب بررسی می‌شود، اندیشه و زبان، به طور جداگانه و مستقل از هم نیست، بلکه ارتباط اندیشیدن است با گفتار، آن‌گونه که در جریان رشد و تحول اتفاق می‌افتد. ویگوتسکی، خود، در اوایل فصل اول کتاب می‌نویسد: "مطالعه اندیشه و زبان، یکی از مباحث روان‌شناسی است که درک درست روابط کارکردی متقابل در آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مادام که ارتباط متقابل اندیشه و کلمه را در نیابیم، نمی‌توانیم به هیچ کدام از پرسش‌های اختصاصی در این زمینه پاسخ بگوییم و یا

1. Alex Kozulin

2. Norris Minick

3. Robert W. Rieber

4. Aaron S. Carton

5. Jerom S. Bruner

6. *Thought & Language*

7. *Thinking and Speech* به انگلیسی و *Myschlenie i Rech* به روسی

حتی به درستی، آن‌ها را مطرح سازیم. جای شگفتی است که روان‌شناسی، این رابطه را هرگز به طور کامل و منظم، مورد پژوهش قرار نداده است" (ص ۳۲).

* * *

ترجمه فارسی این کتاب ابتدا در سال ۱۳۶۵ (به وسیله نشر آفتاب) چاپ و منتشر شد. از آن زمان تاکنون شاهد توجه قابل ملاحظه و امیدوارکننده دانشجویان روان‌شناسی، زبان‌شناسی و علوم شناختی به ویگوتسکی بوده‌ایم. البته اساتید نیز گرایش‌هایی به این سمت پیدا کرده‌اند. اما این تحول در دانشجویان، نمود بیشتری داشته است. همان‌گونه که در "یادداشتی بر چاپ دوم" آمده است، موضوع تحقیق برخی از رساله‌های دوره دکترا و کارشناسی ارشد، بررسی نظریه‌ها و مفاهیم ویگوتسکیایی بوده است. مخصوصاً دیدگاه او در زمینه رشد مفاهیم (خودانگیزخته و علمی)، گفتار خودمدارانه، گفتار درونی، دامنه تقریبی رشد (ZPD) و ارزیابی پویا برای بسیاری از علاقه‌مندان به کارهای ویگوتسکی، از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه کم‌تر کتاب روان‌شناسی رشد، شناخت و زبان را می‌توان یافت که حداقل فصلی را به نقد و بررسی افکار و آرای ویگوتسکی اختصاص نداده باشد. روند روی‌آوری روان‌شناسان کشور ما به ویگوتسکی، کم‌وبیش، متأثر از روند روی‌آوری روان‌شناسان غربی به آثار اوست. این روند پس از انتشار اندیشه و زبان در سال ۱۹۶۲ آغاز شد. ابتدا کم‌شتاب بود، اما از اواخر دهه هفتاد میلادی، مخصوصاً پس از انتشار دومین اثر ترجمه شده ویگوتسکی تحت عنوان "ذهن در جامعه" (۱۹۷۸)*، شتاب فزاینده‌ای به خود گرفت. این شتاب در غرب کاملاً مشهود است: به طوری که در طی سه دهه اخیر، صدها مقاله و ده‌ها کتاب در این باره منتشر شده است. از آن جمله می‌توان به دو کتابی اشاره کرد که اخیراً منتشر شده است: (۱) کتاب راهنمای کمبریج درباره ویگوتسکی با ویراستاری هری دنی یلز، مایکل کول، و جیمز ورچ (۲۰۰۷) و میراث ویگوتسکی: شالوده‌ای برای پژوهش و کاربرد، اثر مارگارت گرلدر و کرولین شیلدر (۲۰۰۸).

امروزه وقتی میراث علمی ویگوتسکی را بررسی می‌کنیم - پس از حدود هفت دهه که از زمان فعالیت‌های علمی او می‌گذرد - به نکات جالب توجهی برمی‌خوریم:

* این کتاب تحت عنوان "ذهن و اجتماع" به وسیله جناب آقای دکتر بهروز عزب‌دفتری به فارسی برگردانده شده است.

نکاتی که شاید از لحاظ آموزش تاریخ علم به طور کلی و نیز از جهت راز ماندگاری و نفوذیابندگی اندیشه‌های او، به طور اختصاصی، خالی از فایده نباشد. شکی نیست که او در "حال و هوای" خاصی پرورش یافت و از نزدیک، شاهد تحولاتی بود که در سطوح مختلف جامعه و فرهنگ جریان داشت. او نیز مانند بسیاری از روان‌شناسان آن دوره، تعهدی احساس می‌کرد که باید تعریف جدیدی از روان‌شناسی و نقش آن در زندگی مردم فراهم آورد. اما فرصت کافی برای روشن ساختن برخی از سازوکارها و روابط بسیار پیچیده کارکردهای ذهنی پیدا نکرد. یادآوری این نکته نیز مهم است که سطح دانش تجربی و تکنولوژی مغز در آن زمان در حدی نبود که تعدادی از فرضیه‌های او در بونته آزمایش قرار گیرند. با این همه، امروزه از وی به عنوان یکی از چهره‌های اصلی و برجسته روان‌شناسی قرن بیستم یاد می‌شود و "صدای" او که ابتدا در بین "صداهای" بزرگان علم و دانش و سیاست، تقریباً کم‌توان و ضعیف می‌نمود، پس از طی مسافت‌های طولانی و پرپیچ‌و‌خم، هنوز به گوش ما می‌رسد. هم‌چنان که در "یادداشتی بر چاپ دوم" آمده است، برخی از فرضیه‌ها و نظریه‌های ویگوتسکی را می‌توان قابل بحث دانست و برای قبول یا رد آنها منتظر یافته‌های جدیدی مانند، مانند فرضیه نشو و نمای اندیشه و زبان از دو ریشه متفاوت در دوران پیش از دو سالگی؛ و یا نظر او درباره ارتباط بین اندیشه و گفتار درونی. اما چنان که خود می‌گوید، شکی نیست که "... در روشن ساختن مسأله اندیشه و زبان، به عنوان موضوع اصلی در روان‌شناسی انسان، به پیشرفت‌های مهمی نایل آمده است" (ص ۳۱).

بوریس مش‌چریاکو^۱ روان‌شناس برجسته روسیه می‌نویسد که بررسی آثار و افکار ویگوتسکی ما را به یاد سخن‌رانی مشهور داستایفسکی درباره الکساندر پوشینک شاعر و نویسنده نام‌دار روسی در ۸ ژوئن ۱۸۸۰، می‌اندازد. داستایفسکی در این سخن‌رانی، نکاتی را مطرح کرد که درباره بسیاری از نوابغی که در جوانی با مرگ روبه‌رو می‌شوند، صدق می‌کند. او می‌گوید: "اگر پوشکین بیشتر عمر می‌کرد، احتمالاً مجادله‌ها و سوء تفاهم‌های کم‌تر از آنچه حالا بین ما وجود دارد، وجود می‌داشت. اما خواست خداوند به گونه دیگری بود. پوشکین در اوج توانایی و قدرت خود درگذشت و بی‌شک، راز بزرگی را با خود زیر خاک برد. و اینک ما، بدون او، در صدد گشودن این راز هستیم." این امر در مورد ویگوتسکی نیز راست می‌آید.

1. Boris G. Meshcheryako

اگر مرگ مجال می داد، شاید بسیاری از کارهای ناتمام او، به اتمام می رسید؛ برخی از ناهمخوانی‌ها از نظریه‌های او زدوده می شد و به تعدادی از اختلاف نظرها در تبیین و تفسیر آرای او پایان داده می شد. درگذشت زود هنگام وی، مجال برای این‌گونه بازیابی‌ها و بازنگری‌ها باقی نگذاشت. اما میراثی که از او باقی مانده است به قدری پرمایه، گسترده و الهام‌بخش است که بسیاری از روان‌شناسان و متخصصان علوم شناختی و علوم اعصاب را به سوی خود می‌خواند و هر محقق، متناسب با چارچوب نظری و روش شناختی خود، از آن بهره می‌جوید و فرضیه‌هایش را در بوته نقد و بررسی قرار می‌دهد. لوریا - شاگرد و همکار ویگوتسکی و از بنیان‌گذاران نوروسایکولوژی - یکی از مهم‌ترین حوادث زندگی خود را آشنایی با ویگوتسکی می‌داند. او می‌نویسد:

مبالغه نیست اگر بگوییم که ویگوتسکی یک نابغه بود. پس از گذشت بیش از ۵۰ سال در عالم علم و دانش، کسی را ندیدم که از لحاظ وقادی ذهن، توانایی ابهام‌زدایی از ساختار اساسی و درونی مسائل پیچیده، وسعت معلومات در رشته‌های مختلف، و نیز قابلیت در پیش‌بینی رشد آینده‌ی دانشی که خود پایه‌ریزی کرده بود، حتی یارای نزدیک شدن به او را داشته باشد... هر کاری من انجام داده‌ام، چیزی جز شرح و بسط نظریه‌ی روان‌شناختی ساخته و پرداخته‌ی او نیست (تکوین ذهن، ۱۳۸۰، فصل ۳).

* * *

در چاپ چهارم، برای آگاهی بیشتر خوانندگان از زندگی ویگوتسکی، ترجمه‌ی یادداشت دخترش گیتا ل. ویگودسکایا در مجله‌ی بین‌المللی روان‌شناسی تحصیلی (۱۹۹۵) به آخر کتاب اضافه شد. این مقاله به مناسبت صدمین سالگرد ویگوتسکی در مجله‌ی چپستا، اردیبهشت و خرداد ماه ۱۳۷۵ (صفحات ۶۸۳-۶۷۰) چاپ شده است. در ضمن، برای حفظ همخوانی با چاپ‌های قبلی، عنوان کتاب، هم‌چنان "اندیشه و زبان" باقی ماند. امید است بتوانیم ترجمه‌ی متن کامل کتاب را، با توجه به برگردان‌های مختلف، به اتمام برسانیم و در اختیار علاقه‌مندان قرار دهیم.

ح. ق.

تهران، خرداد ماه ۱۳۸۷

منابعی برای مطالعه بیشتر

فارسی

- قاسم‌زاده، ح. چند مقاله درباره ویگوتسکی. چپستا، شماره‌های ۸ و ۹. اردیبهشت و خرداد ماه ۱۳۷۵، (۶۵۷-۷۴۳).
- کوزولین، ا. روان‌شناسی ویگوتسکی، سیر و تحول اندیشه‌ها. تهران: انتشارات ارجمند، ۱۳۸۱ (ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده).
- لوریا، ا.ر. تکوین ذهن: زندگی‌نامه لوریا. تهران: انتشارات ارجمند، ۱۳۸۰ (ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده).

انگلیسی

- Daniels, H., Cole, M., & Wertsch, J.V. (Eds) (2007). *The Cambridge companion to Vygotsky*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ghassemzadeh H. (2005). Vygotsky's mediational psychology: A new conceptualization of signification, culture and metaphor. *Language Sciences*, 27, 281-300.
- Greider, E. & Shields, C.C. (2008). *Vygotsky's legacy: A foundation for research and practice*. New York: Guilford.
- Van Der Veer, R. & Valsiner, J. (Ed.) (1994). *The Vygotsky reader*. Oxford: Blackwell.
- Vygotsky L.S. (1987). *The collected works of L.S. Vygotsky. Vol. I. Problems of general psychology including the volume thinking and speech*. Edited by R. W. Rieber & A.S. Carton. New York: Plenum Press.
- Vygotsky. L.S.(1986). *Thought and language*. Cambridge: The MIT Press.
- Yaroshevsky, M. (1989). *Lev Vygotsky*. Moscow: Progress Publisher.